

AHMET VEFİK PAŞA ADAPTASYONLARINDA KÜLTÜREL SENTEZ VE EDEBİ ESER ÇEVİRİSİ

*Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU**

ÖZET

Ahmet Vefik Paşa, Tanzimat yıllarında belki de modern çevirinin başlangıcını oluşturacak bir teknikle Molière'in eserlerini dilimize kazandırmıştır. O, Molière'den bazı tiyatro eserlerini adapte etmiş, bazılarını ise birebir çevirmiştir. Böylelikle Türkçemize kazandırdığı adaptasyonlar Türk kültür ve geleneklerine uygun bir yapıda oluşturulmuştur. Yazar, kültürel değerlerimizle Fransız kültürünün bazı değerlerini evrensel bir çizgide sentezlemiştir. Geleneksel seyirlik oyunlara alışmış olan toplumumuzu Fransız komedyasıyla güldürerek düşündürmeyi başarmıştır. Vefik Paşa'nın bu tutumu örnek alınarak günümüze uyarlanabilir. Son yıllarda yabancı dillerden edebî eser çevirisi yapılırken metinler, hiçbir kritere tabi tutulmamakta böylece kültürümüz ve gençlik psikolojisi üzerinde tahribat yapan bölümler eserle birlikte Türkçeye aktarılabilmektedir. Oysa edebî eser çevirisi bir sanattır. Ayrıca çevirmenin iyi bir eğitimci ve kültürel değerleri tanıyan biri olması gereklidir. Bu doğrultuda Ahmet Vefik Paşa'nın edebî eser çevirisinde takip ettiği yol, çeviri sorunlarına çözüm olarak teklif edilebilir. O, Fransızcadan dilimize aktardığı adaptasyonlarında kültürel sentez yaparak Türk - Fransız millî değerlerini ortak paydalarda birleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Vefik Paşa, kültürel sentez, edebî eser çevirisi, Molière tiyatroları ve adaptasyon.

*Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, hdogramacioglu@mynet.com

**CULTUREL SYNTHESIS IN ADAPTATIONS OF AHMET
VEFİK PASHA AND TRANSLATION OF LITERARY
WORKS****ABSTRACT**

Ahmet Vefik Pasha perhaps with a technique to create the beginning of modern translations of the language has earned Molière's works to our language. He has adapted some drama of Molière and translated some of them samely. Thus, the adaptations he had earned to Turkish, were structured suitable for Turkish culture and traditions. The author has synthesized the culturel values of us with the some values of French culture in a line of universal values. He had accomplished to our society which accustomed to traditional theatrical presentations, make laugh and think at the same time with French comedy. By taking the example of this attitude of Vefik Pasha be adapted to today. Text, in recent years, are not subject to any criteria when foreign language translation of literary works. Thus, the parts that has destructed on our culture and psychology of youth can be transferred to Turkish when transferring with art. But literary translation is an art work. Moreover, a translator to be aware of to the cultural values and must be a good educators. However, the path to follow Vefik Pasha's literary works in translation, can be offered as a solution to the translation problems. He has combined the Turkish - French national values in the common denominator making cultural synthesis in the adaptation transferred to our language from French.

Key Words: Ahmet Vefik Pasha, culturel synthesis, translation of literary works, theatres of molière and adaptation.

GİRİŞ

Molière'in birçok tiyatro eserini adapte eden Vefik Paşa, Türk kültür ve geleneklerine azami dikkat göstermiş ve millî değerlerimize yabancı olan oyun tiplerini Türkçeye uyarlamaktan kaçınmıştır. Onun bu tavrı edebî eser çevirisinde kültürel yapımıza karşı hassas davranmasından kaynaklanmaktadır. Vefik Paşa'nın eser seçiminde gösterdiği bu dikkat, günümüzde de benzer bir teklif olarak düşünülmelidir. Özellikle intihar, şiddet veya bunalım sahneleri içeren ve gençliğin beğenerek okuduğu kitaplar Türkçeye çevrilirken Vefik Paşa'nın adapte eserlerinde takındığı tavır düşünülmeli ve bir prototip olarak değerlendirilmelidir. Henüz yeterli hayat tecrübesi olmayan ve kişilik özellikleri pozitif yönde gelişmeyen genç kitle, eserlerdeki olumsuz tip veya karakterleri kendilerine bir model olarak alabilmektedirler. Günümüzde rastlanmasa da 19. yüzyılda Avrupa'da W. Goethe'nin yazdığı Genç Werter'in Acıları adlı romanı okuduktan sonra yirmi bine yakın gencin eserdeki âşkın yöntemiyle intihar ettiği bilinen bir olaydır. Bu tür olumsuzlukların önlenmesi veya en azından gençlik üzerinde psikolojik tahribatın oluşmaması için Vefik Paşa'nın adaptasyonlarında takip ettiği yol hakkında fikir sahibi olmak ve adapte eserlerini incelemek yararlı olacaktır.

1. Adaptasyonlarda Kültürel Sentez

Molière'den adapte ettiği adaptasyonlarında Vefik Paşa, millî yapımıza dikkat ederek Türk kültürel değerleriyle batı kültürünün bir çeşit sentezini yapmıştır. Ayrıca Türk kültür sistemiyle Fransız medeniyet sistemini ortak bir paydada buluşturmaya başarmıştır. Nitekim Türk millî geleneklerinin bir nevi taşıyıcısı olan dile ait özellikleri Fransız tiyatrosunun drama yapısı ile birleştirerek yeni bir çeviri usulü başlatmıştır. Bu usul sayesinde Türk tiyatrosunun kültürel temelleriyle Fransız tiyatrosunun kültürel değerlerini sentezlemiştir.

Vefik Paşa'nın yaptığı gibi, bir eseri adapte ederken yalnızca bir yabancı dili iyice bilmek yeterli değildir. Bununla birlikte o dilin konuşulduğu ortamdaki uygarlığı bilmek gerekir. Vefik Paşa'nın Saint Lousse Lisesi'nde okumuş olması ona Fransız uygarlığını yakından tanıma imkânı vermiştir. Yetişme şartlarından ve aldığı eğitimden dolayı Vefik Paşa, çevirilerde karşılaşılan engellerin üstesinden gelmiş bir yazardır. Özellikle "Molière'den yaptığı çevirilerinde iki uygarlığın kültürel uyumsuzluklarını ortadan kaldırmıştır. (Çeri 1997: 225) Bunu yaparken iki farklı medeniyeti aynı potada birleştirmiştir. Vefik Paşa örneğinde olduğu gibi adaptasyon çalışmaları yapmak, aslında iki farklı kültürü ortak paydada buluşturma gayreti olarak değerlendirilebilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2. Medeniyet Farklılığı ve Vefik Paşa Adaptasyonları

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlar, yaşadıkları yörelerin doğal özelliklerine göre farklı yaşam biçimleri sergilerler (Çeri 1997: 225). Farklı ırk ve medeniyete sahip insanlar değişik alet ve teknolojik araçlar kullandıklarından kültürel yapıları ve yaşantı biçimleri de bu amillere bağlı olarak farklılık arz eder. Teknik bilginin ve kullanılan malzemenin cinsi ve biçimi, kullanış yerleri toplumların günlük yaşantısını etkilediği gibi konuştukları dilleri de büyük ölçüde etkiler. Böylece toplumlar arası kültürel farklılık ortaya çıkar. Ayrıca farklı inanç sistemleri toplumlar arası kültürel uçurumu derinleştirir. Bu da çeviriyi önemli derecede etkiler. Çeviri yapan yazar, ele aldığı eserin yazarına ne kadar saygılıysa kendi diline ve dil aracılığı ile kendi toplumuna karşı da aynı derecede saygılı davranmak durumundadır. Bununla birlikte içinde yaşadığı toplumun sorunlarını bilmek gibi bir yükümlülüğü de vardır. Vefik Paşa, kendi toplumunu çok iyi tanıyan, bu toplumun sorunlarını bilen ve bu sorunlara çözüm önerileri getiren bir aydın olarak kabul edilir. Vefik Paşa “adaptasyon” yolu ile toplumun kültürel temellerine uygun yapıda eserler kazandırmıştır. Kendi toplumunu tanıyan, toplum psikolojisini bilen bir aydın olarak Vefik Paşa, topluma yeni, değişik gelebilecek bir yapı sunmak yerine onun bildiği, tanıdığı bir ortam oluşturarak yenilikleri ve batının millî - kültürel yapımıza uygun fikirlerini bu yolla toplumumuza kazandırmıştır (Çeri 1997: 226). Vefik Paşa, Geleneksel Türk aile yapısı, kültürel ve sosyal ortam içerisinde batılı tiyatro tekniği ile yeni fikirleri ustaca kaynaştırmıştır. O, halkı eğitmenin en önemli yollarından biri olarak gördüğü tiyatro aracılığıyla halkın kültürel seviyesini yükseltmeye çalışmıştır. Vefik Paşa’nın adaptasyonları onun Türk toplumuna yerleştirmek istediği kültürel değerleri içermektedir. Bu nedenle Vefik Paşa, Molière’in birtakım oyunlarını çevirdiği halde birtakım eserlerini adapte etme yoluna gitmiştir. Onun adapteleri çevirilerine göre daha çok beğenilmiştir.

Vefik Paşa’nın çevirilerinde takip ettiği yol bugün neredeyse unutulmuş durumdadır. En basitinden örneklendirecek olursak toplumun bireyleri olarak bizler evlerimize alacağımız eşyaları bile seçip, araştırıp almaktayız. Namık Kemal’in ifadesiyle dünya üzerinde insanın vatani, bir şehirdeki diğer evlere nazaran kendi evi gibidir.¹ Vatan bizim evimiz hükmündedir. Öyleyse evimize getireceğimiz

¹ Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Önder Göçgün, Namık Kemal’in Şairliği ve Bütün Şiirleri, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 66, Namık Kemal, “Vatan”, İbret, Sayı 121, 22 Mart 1873, Namık Kemal, “Bir Mülâhaza”, İbret, Sayı 4, 18 Haziran 1872

farklı kültürel oluşumların eserlerini titizlikle seçmemiz gerekir. Özellikle çok satılan ve dünya genelinde popülerlik kazanmış kitapların ülkemizde birçok insan tarafından okunabileceğini hesaplayarak bu eserlerin çevirisini alanında uzman ve kültürel değerlerimize saygılı insanlara yaptırmak yerinde bir davranış olur. Vefik Paşa'nın Tanzimat döneminde başlattığı bu çeviri ve adaptasyon tarzını günümüzde en azından bilgisayar ve internet teknolojilerinden yararlanarak geliştirebiliriz.

3. Vefik Paşa'nın Takip Ettiği Usûl ve Göz Önüne Alınması Gereken Bazı Dikkatler

Vefik Paşa'nın çeviride takip ettiği usûl günümüzde uygulanmasa da edebî eser çevirenlere bazı mesajlar taşımaktadır. Bu durumda Vefik Paşa örneğinden hareketle çevirmenlere şu tavsiyelerde bulunabiliriz: Gençlerin okudukları roman, anı, hikâye ve diğer edebî türleri onları eğitici bir şekle dönüştürerek yani bir nevi adapte ederek yayımlamak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. İçerisinde intihar, şiddet, yalan, dolandırıcılık gibi sahnelerin etkili bir dille anlatıldığı sahnelerin bulunduğu edebî eserlerin Türkçemize birebir aktarılması, bu sahneleri okuyan ve henüz iyi kötü sentezini yapabilecek kültürel birikimi olmayan nesiller üzerinde tahribata yol açacaktır. Bu nedenle bu tür sahnelerin gerekirse uyarlama yapılarak değiştirilmesi yararlı sonuçlar doğuracaktır.

Başka kültürleri taşıyan yabancı bir dilden eser çevirisi yapmak bir sanattır. Çevirmenler, edebiyatçılar gibi estetik çabanın peşindedirler. Böylece çeviri yoluyla toplumun beğeni biçimini ve kültür düzeyini yeniden oluştururlar. Çeviri yapan kişinin aynı zamanda bir eğitimci olması gerekir. Çünkü çeviri eseri okuyan kitle, eseri çevirmenin bakışıyla okumakta ve algılamaktadır. Yabancı dildeki bir metin (text) Türkçeye aktarılırken çevirmenin zihin süzgecinden geçmektedir. Bu süreçte ışığın prizmaya çarpması gibi kırılmalar; yani gerçekten sapmalar haliyle olmaktadır. Çeviri yaparken kültürel değerlerimize uygun davranmak, bu sapmaları olumlu bir yöne kanallandırmak anlamına gelmektedir. Çeviri konusunda usta yazar Halit Ziya Uşaklıgil'in orijinal tespitleri bulunmaktadır. Ona göre bir eseri çevirirken yalnızca iki lisanı iyi bilmek yeterli değildir. Tercüme, bir ihtisas işidir: "Bundan başka hikâyeye terceme etmek iki lisânı iyi bilmekten ibaret bir sermayeye tevakkuf ederken herhangi ilmî ve fennî bir eserin tercemesi bir ihtisas işidir. (...) Şu halde mütercimim yalnız iki lisânda kifâyet derecesinde bir sermaye sahibi olması maksadı temin etmez, aynı zamanda terceme edilecek eserin nevinde bir ihtisasa mâlik olması lazımdır"

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

(Uşaklıgil 1955a: 126). Ahmet Vefik Paşa, bu ihtisasa sahip olan ender şahsiyetlerdendir.

Edebî eser çevirmenleri, çeviri yaparken ülkenin kültürüne katkıda bulunurlar. Belki de bu yüzden Vefik Paşa, XIX. yüzyılda batılı bir tiyatro kurma çabasına girmiş ve başlıca kaynak olarak gördüğü Molière'den adaptasyonlar yaparak bir döneme damgasını vurmuştur. Vefik Paşa, oyunculuktan yazarlığa, sahneye koyuculuktan yönetmenliğe kadar tiyatroya emek vermiş, tek başına kişilerin seslerini taklit ederek piyesler oynamış, gelişme yolunda olan Türk tiyatrosuna kol kanat olmuş, Bursa'da bir tiyatro binası yaptırmış, yıktırılan Gedik Paşa Tiyatrosu'nun yetenekli oyuncularını buraya toplamış, oyun hazırlayıp yönetmiş, tercümeler ve adaptasyonlar yapmıştır (Çeri 1997: 202). “Bizde bu iki şeklin yani terceme ve tatbik şekillerinin en mükemmel numunelerini ilk önce Ahmed Vefik Paşa vermiştir” (Uşaklıgil 1955b: 167). Türk edebiyatında bu konuda ilk numuneler veren Vefik Paşa, çeviri engellerini aşmakla kalmamış, değişik bir oyun anlayışı ortaya çıkarmıştır. Vefik Paşa'yı XIX. yüzyıl kültür tarihimize girecek bir çevirmen olarak görmek gerekir. (Tolun 1975: 45). Vefik Paşa'ya bu dikkatle bakıldığında onun edebî eser çevirilerinde takip ettiği usûlü bilmek lüzumu ortaya çıkmaktadır.

4. Vefik Paşa'nın Eser Tespiti

Molière'in eserlerinin bir kısmını çeviri, bir kısmını da adapte yolu ile Türkçeye kazandıran Vefik Paşa'nın Molière'in hangi eserlerini çeviri için tercih ettiği, hangi eserlerini ise adapte ettiği önemlidir. Onun eser tespiti yaparken kültürel değerlerimizi esas kriter olarak aldığı görülmektedir.

Vefik Paşa'nın “...çevirdiği veya adapte ettiği eserlerin konusu incelendiğinde ne kadar bilinçli davrandığı görülür. Vefik Paşa, Fransız toplumunun kültürel yapısıyla doğrudan ilgili eserleri çevirmemiştir. Molière'in Plautus'dan ve Rotrou'nun Les Sosies adlı eserlerinden konusunu almış olduğu Amphitryan bir mitoloji komedisidir. Bu komediyi ve Fransızların yaşayış tarzını aksettiren L'imprompt ile Versailles'ı ve de La Comtesse d'Escarbagnas'ı Türkçeye çevirmemiştir” (Çeri 1997:205). Bununla birlikte kadının henüz Türk toplumunda geri plânda olduğu bir dönemde Okumuş Kadınlar ve Kadınlar Mektebi'ndeki bazı parçaları çevirmemiştir. O dönem toplumunda kadının Fransa toplumundaki kadar sosyal hayatın içerisinde aktif yer almaması yüzünden Vefik Paşa bu yolu tercih etmiştir. Çünkü okuyucu veya seyirci oyunda kendinden ve sosyal çevresinden izler bulmak isteyecektir. Ayrıca Vefik Paşa'nın Don Juan'ı Osmanlı toplumunun kültürel yapısı içerisinde adapte etmesi oldukça zordur. Çünkü Don Juan, dönemin beğenilen bir konusu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

olarak okuyuculara çekici gelse de Türk toplumunun kültürel dokusuna uyması mümkün değildir. Don Juan, utanmaz, Tanrı tanımaz, ancak güçlü bir Hristiyan tiptir. “Vefik Paşa bu eseri adapte etmemiş; ayrıca onun repliklerinin bazılarını çıkarıp atmış, bazılarını da özetlemiştir” (Çeri 1997:206). Bu tavrıyla kendinden sonra gelen çevirmenlere takip edilmesi gereken bir yol göstermiştir, denilebilir. Ayrıca Din adamı kılığındaki yobaz, ikiyüzlü bir insanı canlandıran Tartüf’ün o dönemde adapte edilmesi de imkânsızdır. Din adamı olarak uyarlama yapması gerekseydi, Tartüf ismi yerine bir sahte din adamının ismini yazması gerekeceğinden bu da o dönem toplumunda dinî değerlerle alay etmesi anlamına gelecekti. Bunlara dayanarak Vefik Paşa’nın konu ve olay tespitinde kültür ve geleneklerimizi kıstas olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca o, ahlakî değerleri düşük kadın tiplerini veya şiddet içeren sahneleri eserlerine almaktan kaçınmıştır. Bu da Vefik Paşa’nın eser tespitinde kültürel ve sosyal yapıya ne derece önem verdiğinin bir kanıtıdır.

Vefik Paşa’nın Tiyatro alanındaki çalışmaları oldukça başarılı olarak değerlendirilmektedir. Başarısının temelinde onun tiyatro anlayışı vardır. Vefik Paşa, reel yaşantıdan uzak, sosyal düşüncelerle yüklü, soyut tiyatro anlayışını beğenmez. Yazar, Namık Kemal ve Abdülhâk Hamit’in izinde yürümez: “O, yerli oyun geleneklerine bağlı, gerçek tiyatro yolunu bulan Şinasi’yi izler. Halka inen, halk dilini işleyen, halkın yaşantılarını, gelenek göreneklerini yansıtan biçimi yeğler” (Güray 1991: 57). Bu sebeple onun oyunları bugün bile hâlâ canlı ve değerlidirler.

Vefik Paşa’nın adaptasyon denilen uyarlamaları sırasıyla şunlardır: Dekbazlık (Les Fourberies de Scapin), Merakî (Malade Imaginaire), Tabib-i Aşk (L’Amour Médecin), Zoraki Tabip (Le Médecin Malgre Lui) ve Zor Nikâhı (Le Mariage Forcé). Ayrıca Vefik Paşa, Azarya (L’Avare), Yorgaki Dandini (Georges Dandin) gibi çevirilerinde çevirdiği metne sadık kalmak suretiyle metin kahramanlarının isimlerini çevrede sık rastlanılabilir kişi adlarından seçmiştir. “Vefik Paşa’nın Azarya adlı çevirisi çoğunlukla adaptasyonları arasında sayılmaktadır. Oysa Vefik Paşa Azarya ve Yorgaki Dandini’de sadece kişilerin kimlik kartlarını değiştirmiştir” (Çeri 1997: 227). Toplumsal kültür ve kurumlardan kaynaklanan farklılıkları aşmak, bu noktalarda oyunun konusunu, kişilerini uyarlamak anlamını taşıyan adaptasyon sadece özel isimleri değiştirmek değildir. Adaptasyon, isimleri değiştirilmiş oyun kişilerini aktarılan kültürel ortamın, yani o kültürün gerektirdiği davranış biçimleriyle yüklemek demektir (Çeri 1997: 227). Bir anlamda yabancı dildeki kavramlardan hareket ederek edebî eseri yeniden

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

biçimlendirmektir. Bu doğrultuda Vefik Paşa, Molière'in yukarıda adı geçen eserlerini şahısların davranış biçimlerinde değişiklik yapmak suretiyle dilimize kazandırmıştır: "Bu gruba giren oyunların adaptasyon tekniği ile oluşturulmasının nedeni de çeviri sırasında karşılaştığı engellerin üstesinden gelme çabasından ileri gelmektedir"(Tolun 1974: 34). Yazarın karşılaştığı bu engeller toplumun etik ve kültürel yapısını oluşturan değerler sistemi olarak düşünülebilir.

5. Vefik Paşa ve Molière

Vefik Paşa'nın Molière'den dilimize kazandırdığı düz çeviriler ve adaptasyonlar Tanzimat dönemi toplumumuzun tiyatroya alışması ve tiyatroya ilgi göstermesi yolunda büyük bir boşluğu doldurmuştur. Vefik Paşa'nın adaptasyonları kültürel ve millî değerlerimizle yoğrulduğundan halkın ilgisini daha çok çekmiş; seyirci veya okuyucu, bu adaptasyonlarda kendinden, sosyal çevresinden izler bulmuştur. Yazarın adapte eserleri dil zevki ve yerlilik bakımından düz çevirilere oranla daha başarılı olarak değerlendirilmiştir. Vefik Paşa bunları sanki uyarlamamış, kendisi yazmıştır. Bununla birlikte Ahmet Vefik Paşa'nın eserlerindeki gülünç durum, olay ve kişi yaratma tekniği açısından Molière'le büyük benzerlikler vardır (Güray 1991: 58). Bu benzerlikler yazarın Molière oyunlarını daha orijinal ve nitelikli adapte etmesini sağlamıştır.

Vefik Paşa'nın kendine rehber olarak ele aldığı "klâsik Batı komedyası bireycidir. Toplum; birey ilişkileriyle tanıdığımız bir arka plândır. Bireyin zaafı bu arka fon üzerinde karşıtlıklar yaratarak iyice belirginleşir. Birey bir perspektif kazanır" (Şener 1974: 27). Geleneksel Türk komedyasında ise bireyler bir topluluk içerisinde sunulur ve toplumun çeşitli zümre ve mesleklerini temsil eden tipler bir toplum portresi oluştururlar. Bireyin kendisi, bu genel yapının içerisinde komik unsuru olur. Önemli olan bireyin kişilik özelliklerinin derinlemesine tahlil edilmesi değil, genel görünümün eğlendirici olmasıdır.

Vefik Paşa, adaptasyon yoluyla topluma başka bir uygarlığın gözlemlerini getirmiştir. Günümüzde olduğu gibi Vefik Paşa'nın yaşadığı Tanzimat senelerinde de çeviri çalışmaları kültür alışverişinin en önemli araçlarından birisiydi. Vefik Paşa, Molière'in eserlerini Türkçeye aktarırken edebî cümleler kurmuştur. Örnek verecek olursak Molière'in Kadınlar Mektebi'ni manzum olarak dilimize kazandırmıştır. Bununla birlikte bu manzum piyesin orijinalinde geçen *Monseur de La Souche* ismini adapte etmiş ve *Mösyö Kütüklü* diye çevirmiştir. Bunlardan hareketle Vefik Paşa'nın eser çevirisinde şiirselliğe ve estetiğe önem verdiğini söyleyebiliriz. Onun bu tavrı,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

şiiri seven toplumsal yapımıza uygun davranma isteğinden kaynaklanabilir. Böylece o, Toplumsal kültürümüz ve estetik zevkimize yakın bir yol takip etmiştir. Bedrettin Tuncel tarafından yapılan birebir çeviriden bir pasajı Vefik Paşa'nın çevirisiyle mukayese edelim:

“-Chrysalde:

Vallahi söylemek istemiyorum ama dilime öyle geliyor. Monseur de La Souche bir türlü aklıma gelmiyor. Canım, sizin de kırk iki yaşında yeniden isim almak nereden aklınıza esti? Çiftliğinizin eski bir kütüğünü bir beyzade adı gibi ortaya atmaya ne lüzum vardı?” (Tuncel 1941: 19).

Aynı parçayı Vefik Paşa şöyle çevirir:

“-Krizalt:

Ağız alışmış Mösyö Kütüklü

Namını bulmaz. Ama nereden

Kırk yıldan sonra ad değiştirmesini

Kurdunuz. Kibarlık mı bu?

Çiftliğinizin çürük tomruğu

İle tefahür mü halka karşı?” (Vefik Paşa 1933: 17).

Vefik Paşa'nın bu çevirisi hakkında Bedrettin Tuncel'in ifadesi dikkat çekicidir:

“*Kadınlar Mektebi*'ni ilk önce Türkçeye tercüme eden Vefik Paşa'dır. Bu tercüme ne yazık ki hatalıdır. Dili eski ve sahneye uygun değildir. Bu sebeple eserin yeni bir tercümesine lüzum vardı” (Tuncel 1941: 6). Hâlbuki Vefik Paşa hatalı bir dil kullanmamış; bununla birlikte eserlerini halkın anlayacağı bir dille oluşturmuştur.

Vefik Paşa'nın çeviri veya adapte yolu ile Türkçeye kazandırdığı eserler, Molière'in en iyi eserleridir.² Bunlardan biri olan Adamcıl, Alsest'in kalbi ile fikri arasında durup dinlenmeyen bir savaşın hikâyesidir. Alsest insanların birbirlerine karşı olan yapma ve yalan davranışlarından dolayı, insanlardan iğrenmektedir. Diğer bir oyun olan Azarya, Molière'in Cimri diye çevrilen bir eserdir. Bu eser, konusunu Latin yazarı Plautus'un Aulularia adlı eserinden almıştır. Molière'in çok beğenilen diğer bir eseri olan Tabib-i Aşk adlı adaptasyonda zorla evlendirilmek istenen ve bu sebeple hastalık numarası yapan bir genç kız anlatılır. Genç kızın sevdiği delikanlı

² Bu-konuda bkz: Akün, Ömer Faruk “Ahmet Vefik Paşa” Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ans. c.2, İst. 1989, Güray, Sevim, “Ahmet Vefik Paşa” TDK Yay., Ank. 1966, Tansel, Fevziye Abdullah “Ahmet Vefik Paşa'nın Eserleri” Belleten Nisan 1964. C.28. s 1.

doktor kılığına girerek hastanın yanına sokulur. Ardından hastayı avutmak bahanesiyle onunla evlenmek ister gibi davranır. Bu duruma rıza gösteren baba, sonunda işin ciddileştiğini görerek hiddetlenir, ama kız giderek iyileşir. Tanzimat döneminde evlenecek insanların kendi gönül rızalarıyla ve birbirlerini görerek evliliğe karar vermeleri çok işlenmiş bir konudur (Çeri 1997: 228). Vefik Paşa'nın adaptasyonlarının hemen hepsinde evlenecek insanların birbirlerini tanıyarak, severek evlenmeleri, evlenecek eşler arasında diyalog kurmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bu yönüyle o, hem bir çevirmen hem de bir eğitimci gibi davranmıştır. O, eserlerinde toplumun faydalarını ön plana çıkararak eserleriyle halka hizmet etme kaygısı içerisinde. Vefik Paşa'nın tiyatro gibi geniş kitlelere seslenen bir sanat dalıyla topluma yararlı olmaya çalıştığı söylenebilir. Yazar, o dönem kültürel yaşantımızda var olan görmeden evlenme hadisesine dikkat çekip insanları güldürerek eğitime yoluna gitmiştir. Vefik Paşa'nın eser çevirisinde gösterdiği bu hassasiyet, incelenmesi ve üzerinde yorumlar yapılması gereken bir davranış biçimi olarak durmaktadır.

Zoraki Tabip, Vefik Paşa'nın bir diğer adaptasyonudur. Bu eserde, kocasından dayak yiyen bir köylü kadın, kocasını doktor diye tanıtır ve bunun üzerine hastaların hücumuna uğrayan adamı sıkışık bir durumdan kurtarır. Mustafa Nihat Özön, Zoraki Tabip'in önsözünde bu konuya yakın bir masalın Türk halkı arasında da söylendiğini belirtmektedir.³ Masalda, kadınlar hamamında kibar bir ailenin mücevherlerini bir tarafa saklayan fakir bir kadının, bu altınları çalmak istemesi ve bu iş için kocasını usta bir himayeci olarak tanıtmayı anlatılmaktadır. Masalın sonunda kadın, kendi kocasını içine düştüğü zor durumdan kurtarmaktadır. Görülüyor ki Vefik Paşa, halk kültürünün sözlü mirası olan masallardan bile yararlanmıştır. Vefik Paşa'nın İstanbul'da halk arasında anlatılan bu masalı bildiği muhtemeldir. Yazarın halk arasında bilinen bir masalı Batılı anlamda tiyatrodan vermesi, tiyatrunun gelişmesi ve halk tarafından benimsenmesi yönüyle önemli bir gelişmedir. Böylece seyirci veya okuyucu kendi kültüründe var olan bir olayı kavrayabilme yeteneği kazanacak bu da ileride konusu karışık eserleri daha kolay anlamasına yardımcı olacaktır.

6. Vefik Paşa'nın Eserlerinde Kullandığı Dil Anlayışı

Vefik Paşa, dilimizin sadeleşmesinden yanadır. İster bilim dili ister halk dili olsun Türkçemizin her alanda kullanılması

³ Özön, Mustafa Nihat, Ahmet Vefik Paşa. Zoraki Tabip, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940, 3. Basıma Önsöz.

gerektiğini savunmuştur. O, adapte ederken Fransız doktorların kullandığı Latince sözcüklerle dolu cümleleri Arapça sözcüklerle değiştirerek Osmanlı toplumunda doktorların sıkça kullandığı ve Türk tababet kültüründe gelenekselleşen Arapça ve Farsça terkipler kullanma âdetine atıfta bulunur. Bu tavrıyla, yabancı sözcükler kullanan tıp doktorlarını gülünç duruma düşürerek eleştirir. Böylece her alanda sadeliği savunur. Eserlerinde Arapça ve Farsça terkipleri yalnızca gülünç durum veya olay oluşturmak için kullanır. Eserlerinin diğer kısımlarını anlaşılır bir dille yazmıştır. Bununla birlikte şiir çevirisi yapacağı zaman halk şiirini tercih eder. Bu tavrı onun halk diline ve kültürüne verdiği önemi gösterir. Vefik Paşa, Zoraki Tabip (Le Médecine Malgre)’te geçen ve aşağıda düz çevirisi verilen şiiri, Türk halk şiiri geleneğine uygun olarak ve sade bir dille aktarmıştır. Önce şiirin düz çevirisini verelim:

“Ne tatlı,
Ey güzel şişe
Ne tatlı
Senin sesin, glu, glu...
Ama beni kıskanan çok olurdu.
Sen her vakit dolu olsan
Ah ne güzel şişe
Neden boşalırsın! Glu glu
Haydi haydi kederlenmeye lüzûm yok” (Omay 1943: 16)

Vefik Paşa ise aynı parçayı şu şekilde çevirir:

“Kulkul-i sürâhi bülbül nağmesinden hoş gelir
Dilberin gül sinelerinden şu sürâhi hoş gelir.
Cümle âlem reşk ederdi ben gibi İskender’e
Durmasa her dem akıtsa şişe eşkin hoş gelir.
Çekmeyip südün demâdem pür akıtsa hoş gelir”
(Vefik Paşa 1940: 41–42).

Vefik Paşa bu manzumeyi aruz vezniyle değil 15’li hece vezniyle yazmıştır. Bu da onun halk kültürüne verdiği önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Vefik Paşa, İvaz’ın yani Sganarelle’in doktorca konuşmasını da Türk tababetine uyarlamıştır. Fransa’da doktorların Latince konuşmalarını bizde Arapça şekline çevirerek tıp doktorlarının yabancı lisan kullanarak tedavi etmelerinin evrenselliğini göstermek istemiştir. Böylece Fransız toplumunda görülen bu durumun Tanzimat dönemi Türk toplumunda da bir sorun olarak var olduğunu göstermiştir. Sâbiha Omay’ın bu sahneyi gösteren düz çevirisi şu şekildedir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“-Sganarelle:

Bu suretle bahsettiğim bu gazlar, karaciğerin olduğu sol taraftan gelip kalbin bulunduğu sağ tarafa gittiğinden Latince ârmân dediğimiz akciğer, Yunanca’da nasmus dediğimiz beyinle, İbrânice’de cubile dediğimiz veridi ecvef vasıtasıyla irtibatta bulunduğundan, yolunda mevzubahis gazlara rastlar; iyi anlayın rica ederim; işbu gazların bir nevi mazarratı olduğundan... Aman burasını iyi dinleyin, rica ederim...” (Omay 1943: 39–40).

Aynı metni bir de Vefik Paşa’dan dinleyelim:

“-İvaz:

İmdi mebhusatü anhâmız olan ebhire sol tarafta kebet vaki olduğu yerden sağ tarafa yüreğin kâin olduğu mahalle intikâl ederken bizlerin ârmân tabir eylediğimiz akciğer, Yunânî’den iştikâkle nasmus itlâk eylediğimiz ev’iyeye veritler vasıtasıyla kesb-i ittisal kıldıklarından esnâ-yi fezeyân ve cevelânda yolu ve geçidi üzere ebhire-i mezkûre-i mumaileyhaya iltika ve irtika ettiğine binaen ebhire-i merkuma-i müşariileyha dahi ecvâf-ı bastülketifte münhader ve münkader olduğu misüllü... Ama dikkat ha! Rica ederim dikkat! Ebhire-i sâire dahi muhtas oldukları vehâmet cihetiyle... Aman efendim, rica ederim dikkat!” (Vefik Paşa 1940: 63–64). Vefik Paşa, o devir doktorlarının kullandığı Arapça lisanı verdiğiinden bu çeviri orijinaldir. İncelediğimiz 1. eser Zoraki Hekim adıyla Ankara 1943 baskılı ve Ankara Kız Lisesi öğretmenlerinden Sabiha Omay tarafından Le Medecin Malgre Lui isimli eserin orijinalinden tercüme edilen parçadır. Diğer ise 1940 senesinde İstanbul baskılı Vefik Paşa tarafından yapılan adaptasyondur. Vefik Paşa, Zoraki Tabip’te isimleri değiştirerek adapte etmiş ama asıl metne de sadık kalmıştır. Yukarıdaki parçada geçen Arapça ve Farsça kelimelerin kullanım biçimi hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır: Vefik Paşa “Dil hususunda muayyen bir zevk sahibi olmamış, en basit ve sade tabirlerle en garip ve işitilmedik Arapça, Farsça kelimeleri, manasız secilerle üslûbuna geçirmiştir.”⁴ Ama Vefik Paşa’nın kültürümüzün gelişmesine yaptığı katkıları da inkâr etmemek gerekir. O, dilde “bir nevi millî şuur sahibi olduğunu gösterir.”⁵ Millî şuur anlayışı onu dilde sadeleşmeye yöneltmiştir. Bununla birlikte Vefik Paşa’nın Türkçe kelimeleri kullanmakta gösterdiği titizlik dikkate değerdir. Namık Kemal, Abdülhâk Hâmid’e gönderdiği bir mektupta Vefik Paşa’nın bilhassa *gayr-i me’nus* kelimeler kullandığını ve özellikle

⁴ İslâm Ansiklopedisi, Vefik Paşa Maddesi, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 209

⁵ age, s. 209

Voltaire'den yaptığı tercümelerde Türkçeyi bozduğunu belirtmiş ve Çağatayca yazmakla onu itham etmiştir. Namık Kemal'in Vefik Paşa'yı sevmediği de söylenmektedir. "...hiç sevmediği Vefik Paşa'nın Voltaire'den yaptığı tercüme dolayısıyla devrinin Türkçesini, maziden gelen ve cemiyete ait bir zevk ve terbiyenin mahsulü olan dili, fuzulî ve kararsız değişmelere karşı müdafaa eder" (Tanpınar 2001: 424). Ancak Vefik Paşa, küçük yaşta Batı kültürünü tanımış, evrensel kültürle millî kültürün sentezini yapmış ve bu yolla tiyatroyu sevdirek halkı eğitime yoluna gitmiştir.

Vefik Paşa, Zoraki Tabip'te Türkçenin aydınlar tarafından kullanılmadığını, Türkçe dışında özellikle Arapça gibi bir dil ile konuşmanın oldukça makbul sayıldığını, konuşulan dil yüzünden aydın-halk arasındaki uçurumun gittikçe arttığını gözler önüne sermiştir (Çeri 1997: 229). Bu tavrıyla Vefik Paşa, Türk diline ve kültürüne ne denli bağlı olduğunu göstermiştir. Devrin doktorlarının Arapça terkipler kullanarak insanları tedavi etmeleri bu eserde komik çeşnisi katılarak eleştirilmiştir. Nitekim doktorluktan hiç anlamayan İvaz, konuştuğu karışık Arapça ile doktor olduğuna karşısındakini inandırmıştır:

—İvaz:

Aristatalis buna dair buyurur ki... Ah güzel şeyler buyurmuştur. Aristatalis, o bir büyük kişi idi.

—Hamza:

Evet, elbette!

—İvaz:

Büsbütün bir büyük adam idi. (Kolunu kaldırarak.) Bir adam ki benden nah şu kadar büyük idi. Biz bahse gelelim: Şöyle itikat ederim ki şu, lisanın fiil ve hareketten kalması bazı ahlâttan neşet eder ki, biz ulema beyninde onlara ahlât-ı sakime deriz. Ahlât-ı sakime yani sakim ahlât demek şu cihetten naşı ki hıttâ-ı ravideden tenebbü ve tereffü eden menfuzatın sutuundan teşekkül eyleyen abharenin gûya şöylece, istirkabından, ha, istirkabından, hı... istirkakından, hum... Aman, efendim siz Arabî bilir misiniz?

—Hamza:

Hayır, hiç bilmem.

(İvaz, hayretle kalkınarak.)

Ya, siz Arabî bilmezsiniz ha!

—Hamza:

Hayır,

(İvaz, türlü gülünç kımıldanışlarla)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Öyle ise Hemen ne ebrabbettasrif hamsetü ve selâsune bâben ha... Nasare yensuru nasreten lebbeyk efendim. Cae Zeydün kaimen hım. Yensuru yensurunı tensurnanı ha efendim. Elkelimetü lafzın vuzie limana müfredün lebbeyk efendim. Elcinsü maalcinsü ha efendim. lebbeyk. Evet, kat sebekat ihdahüma... ihdahüma.

—Hamza:

Ah, efendim, niçin benim vaktim boş geçti. Niçin ben de tahsil edemedim?” (Vefik Paşa 1940: 59–61).

Yukarıda verilen çeviriden de anlaşıldığı gibi Vefik Paşa, insanları güldürerek ve sade bir dil kullanarak sosyal tenkitler yapmaktadır. Toplumun anlamadığı bir dil, ister Latince ister Arapça olsun topluma fayda sağlamaz. Bu tavrıyla o, bir eğitmen tavrıyla yanlışlıkları göstermiş ve çözümlere önayak olmuştur. Halka hitap eden edebî bir eseri, olduğu gibi çevirmenin yanlış olduğunu adaptasyonları vasıtasıyla göstermiştir. Günümüzde çevirilerin çok sıkıcı olduğu, edebî zevk vermediği okuyucular tarafından sıklıkla ifade edilmektedir. Bu durumda Vefik Paşa’nın sade dil anlayışı ve estetik zevk taşıyan cümleler kurması bir teklif olarak sunulabilir.

Vefik Paşa, çeviri veya adaptasyonlarında okuyucuları sıkmayan bir dille bilgi verme yolunu tercih etmiştir. Zoraki Tabip’te sıraladığı dipnotlarda bu durum açıkça görülmektedir. Örneğin Aristo’dan bahsederken “Aristotalis, Aristo dahi denilen eski Grek filozoflarından olup Milattan Önce 384–322 arasında yaşamıştır” (Vefik Paşa 1940: 27) diyerek bilgi vermektedir. Yazar, bilgi verme sürecinde millî kültürümüze katkıda bulunmayı da ihmal etmez.

Vefik Paşa, manzum olarak kaleme aldığı adaptasyonlarında kafiyei ihmal eder ve konuşma dilinin sıcaklığı ile şiir dilinin havasını birleştirme yoluna gider. Bu çeviri metodu, Vefik Paşa’nın o dönem toplumunda tiyatro dilini sevdirmeyi amaç edindiğini göstermektedir.

SONUÇ

Molière’in eserlerini dilimize kazandıran Vefik Paşa, adaptasyonlarında kültürel değerlerimizle bağdaşmayan vaka veya kişileri adapte etmekten kaçınmıştır. O, böylece adaptasyonlarında Türk kültürü ile Fransız kültürünün bir nevi sentezini yapmıştır. Bu süreçte kültürel değerlerimize azami hassasiyet göstermiş ve böylece halka tiyatroyu sevdirmiştir. Örneğin Molière’nin tiyatro eserlerinde geçen sahte din adamı tiplemesini veya Fransız toplumunda erkeklerle beraber içki içip gezen kadın tiplmelerini millî ve kültürel

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

değerlerimize uymadığından adapte etmemiştir. Böylece millî değerlerimize uymayan eserleri okuyuculara aktarmamıştır. Onun takip ettiği bu yol günümüzde çeviri ile uğraşanlara bir prototip olarak sunulabilir. Bununla birlikte Vefik Paşa, günlük dili tiyatroya sokmuş ve halkı bu yolla eğitmeyi gaye edinmiştir. Ayrıca adaptasyonlarında şahısları ve oyunu millileştirmiştir. Özellikle Fransız toplumunun kültürü ile Türk toplumunun kültürel yapısı arasında ortak paydada bulunan özellikleri tespit etmiş ve bunu kullanarak eserlerini başarıyla sahnelemiştir. O, adaptasyonları vasıtasıyla Türk tiyatro geleneğinin kültürel temelleri üzerine Molière'in üslûbunu inşa etmiştir.

Tercüme ve adapteleri vasıtasıyla Vefik Paşa'nın geleneksel tiyatromuz ile Molière komedyasını kültürel açılardan sentezlenerek sunması Tanzimat döneminde görülmeye başlanmıştır. O, böylece yabancı dilden eser çevirisinin veya adaptasyon çalışmalarının nasıl yapılması gerektiği hakkında bir model oluşturmuştur. Vefik Paşa'nın Molière'den tiyatro oyunları aktararak oluşturduğu bu model, günümüze farklı şekillerde uyarlanabilir niteliktedir.

Molière'in eserlerini çevirirken seçici davranan Vefik Paşa, hangi eserleri adapte edeceğine, hangilerini ise çevireceğine bilinçli olarak karar vermiştir. Onun millî kültürümüzle ilgisi olmayan oyunları adapte etmediği görülmektedir. Vefik Paşa'nın bu yaklaşımını onun kültürel değerlerimize olan bağlılığı ile izah edebiliriz. İçinde yaşadığımız çağda bile Vefik Paşa'nın adaptasyon tekniğinden alacağımız birçok tavsiyeler vardır. Onun kullandığı usuller, günümüzde çeviri ile uğraşanlara bir çıkış noktası olarak tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- ÇERİ, Bahriye (1997), **Ahmet Vefik Paşa, Devir – Şahsiyet - Eser**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜRAY, Sevim (1991), **Ahmet Vefik Paşa**, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara.
- OMAY, Sabiha (1943), **Zoraki Hekim**, Molière'den çev., Maarif Matbaası, Ankara.
- ŞENER, Sevda (1974), "Molière ve Türk Komedyası", Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Molière Özel Sayısı, Sayı : 5.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001), **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- TOLUN, Doç Dr. Atilla (1974), “Vefik Paşa’nın Molière Çevirilerinde Anlatım Nitelikleri”, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Molière Özel Sayısı, Sayı: 5
- TUNCEL, Bedrettin (1941), **Molière, Kadınlar Mektebi**, Maarif Matbaası, Ankara.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1955a), “Terceme İşi”, **Sanata Dair III**, Maarif Basımevi, İstanbul.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1955b), “Terceme mi Tatbik mi?”, **Sanata Dair III**, Maarif Basımevi, İstanbul.
- VEFİK PAŞA, Ahmet (1940), **Zoraki Tabip**, Remzi Kitabevi, İstanbul.